

Amendoeira da Serra

Een dorp bedreigd door leegloop

Tijdens mijn studie land-inrichtingswetenschappen heb ik een brede interesse ontwikkeld in verschillende aspecten van de landschaparchitectuur. Daarnaast was ik door een Erasmusperiode in Noorwegen internationaal georiënteerd geraakt. Dit resulteerde in een groot afstudeervak op de Universiteit van Évora in Portugal die een student landschaparchitectuur zocht voor een onderzoek naar de ontwikkelingskansen van een gebied in Zuid-Portugal. Nadat ik de begeleiding in Nederland had geregeld, namelijk Ingrid Duchhart, kon ik begin januari 2004 in Portugal aan de slag.

Elles ter Horst

elles.terhorst@wur.nl
Ehorst@slrconsulting.co.uk
Ellesth.waarbenjij.nu

Montado met varkens

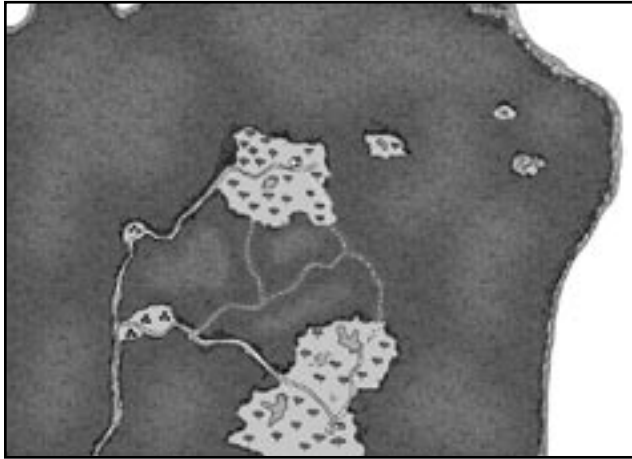
PORTUGAL

Mijn begeleidster, Teresa Pinto Correia, een geografe en hoofd van het departement was niet vaak aanwezig. Met alle vragen omtrent het gebied kon ik terecht bij twee PhD-studentes die onderzoek deden naar hetzelfde studiegebied als ik. Het studiegebied van 30 km² bevindt zich in het zuidoosten van Portugal in de provincie Alentejo, gemeente Mértola. Mértola is ook de grootste stad in het gebied en ligt 15 km ten zuiden van Amendoeira da Serra, het enige dorpje in het studiegebied. Anne, een biologe uit Wageningen, hield zich bezig met de reconstructie, het begrijpen en de evaluatie van landschapsveranderingen in Amendoeira da Serra. Rosario, van huis uit een landschaparchitect, heeft tien jaar bij een lokale organisatie in het gebied gewerkt en kent het landschap en de mensen door en door. Zij deed onderzoek naar de effecten van de landschapsveranderingen die de Common Agricultural Policy (CAP) van de Europese Unie heeft op de gemeente

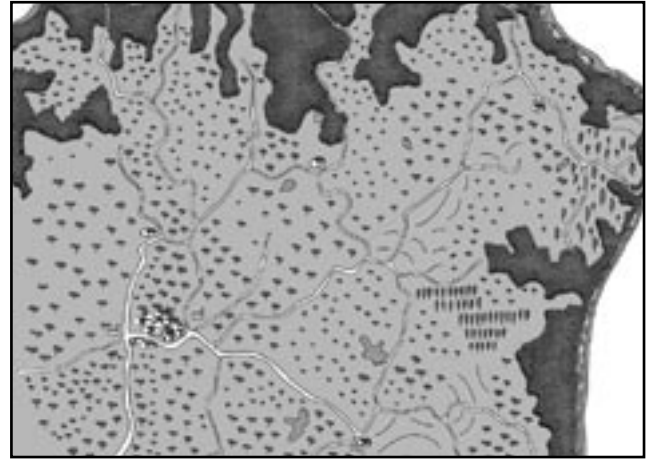
van Mértola. Mijn onderzoeksopdracht was om de toekomstmogelijkheden van het gebied te onderzoeken.

Met deze opdracht heb ik in het begin aardig zitten worstelen. Ik wist niet precies wat van mij werd verwacht in Portugal en voor mezelf had ik geen idee hoe het eindresultaat zou worden. Hierdoor voelde ik me erg onzeker en gefrustreerd. Desondanks begon ik met de landschapsanalyse om toch een begin te maken met mijn AV en hopelijk zou dit tot de oplossing van het gebied kunnen leiden.

De analyse van het gebied bracht ook nieuwe problemen met zich mee. In Wageningen leer je alle landschapstypen, grondsoorten en vegetatie van Nederland kennen. In Portugal kon ik deze kennis echter niet toepassen en moest ik van vooraf aan beginnen om het landschap te doorgronden. Extra moeilijkheidsfactor was dat de meeste informatie alleen het in Portugees verkrijgbaar was. Daarnaast kent Portugal problemen die

Scenario 1: Nature Conquers

Scenario 2: Made in Amendoeira

in Nederland niet voorkomen: extreem watertekort, bosbranden, erosieproblemen en mensen die wegtrekken en het land onbeheerd achterlaten.

Het studiegebied wordt ten oosten wordt het gebied begrensd door de vallei van de Gardiana rivier en ten noorden door een kleinere vallei van Ribeiro de Terjes. In de Gardiana rivier bevindt zich een 12 meter hoge waterval genaamd Pulo do lobo, de wolfsprong. Dit is een van de toeristische attracties in de omgeving van Mértola. Het landschap is heuvelachtig en bevindt zich ligt tussen 110 en 190 m +NAP. De grond is erg onvruchtbaar en zeer gevoelig voor erosie.

Het meest kenmerkende landgebruik in het gebied is het *montado*-systeem. *Montado* is een bijna gesloten landschapssysteem waar veeteelt, akkerbouw en bosbouw aanwezig zijn en elkaar aanvullen (Pinto Correia, 1993). Sommige gebieden zijn door boeren verlaten en zijn begroeid geraakt met struikgewas, voornamelijk cistus (*Cistus ladanifer*). Dit proces begon in de jaren zeventig van de afgelopen eeuw. In het begin van de jaren negentig werden onder invloed van EU-subsidies delen van de verlaten gebieden omgezet in boomplantages van steeneik (*Quercus rotundifolia*), kurkeik (*Quercus suber*) en pijnboom (*Pinus pinea*). Het dorp Amendoeira da Serra telt 70 inwoners, waarvan het merendeel bejaard en laag of niet geschoold.

Omdat de meeste problemen in het studiegebied van sociale aard waren, kwam ik tot de conclusie dat een land-

schapsanalyse alleen niet voldoende zou zijn om tot nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden voor het gebied te komen. Mijn onderzoek werd daarom uitgebreid met een historisch-culturele en sociaal-economische analyse. Dit bracht echter ook twijfels bij mij teweeg, want was de richting die ik nu op ging nog wel landschapsarchitectuur?

Met Rosario heb ik verschillende keren gesproken over de toekomstmogelijkheden van Amendoeira da Serra. Veel hielp dit echter niet. Zij was naar mijn mening te zeer emotioneel betrokken bij het studiegebied, zodat de ontwikkelingen die ik aanstipte volgens haar niet mogelijk waren. In de hoop om toch tot een goede oplossing te komen, sprak ik met verschillende mensen over de problemen die het gebied kent. Uiteindelijk was het mijn zus die mij het idee gaf om verschillende toekomstscenario's voor het studiegebied te ontwikkelen. Dit was een schot in de roos, want vanuit de analyse had ik verschillende potenties aangestipt. Door scenario's te ontwikkelen, had ik verschillende delen om apart uit te werken. Uiteindelijk kwam ik tot vier scenario's: natuurontwikkeling, biologische landbouw, jagen en toerisme. Met de totstandkoming van scenario's kwam een einde aan mijn vier maanden werk in Portugal, dat ik gelukkig met een goed gevoel kon verlaten.

NEDERLAND

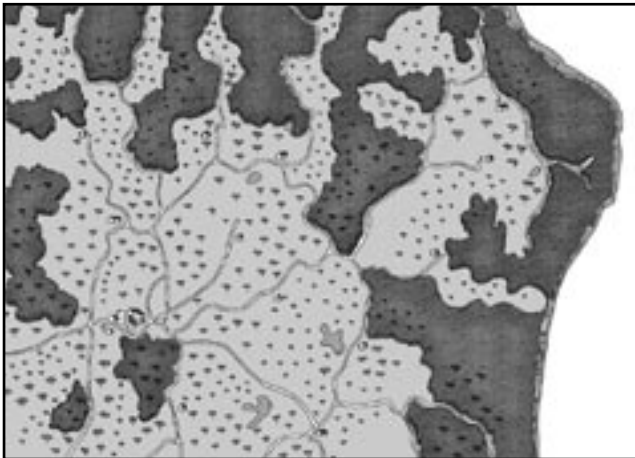
Terug in Nederland was het tijd om met Ingrid bij te praten over het studiegebied en mijn gekozen strategie. Doordat ik

scenario's ging gebruiken, kreeg mijn AV een planologische inslag. Jan van Nieuwenhuize werd daarom als co-begeleider gevraagd om het scenariogedeelte op een volwaardige manier op te pakken.

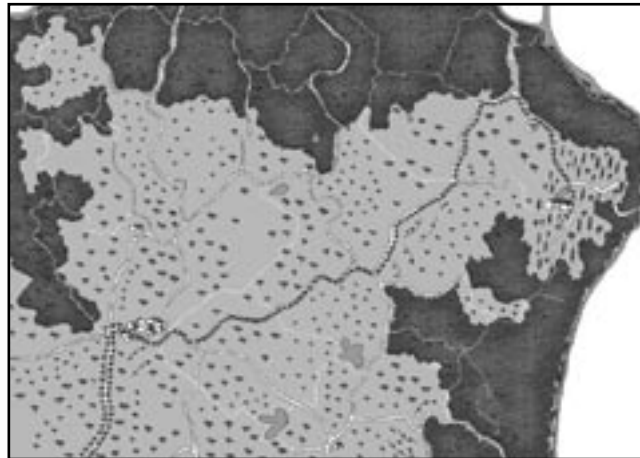
Gedurende de zomer kregen de scenario's vorm. Om het gebied te laten leven voor de mensen buiten Portugal, is elke scenario geïntroduceerd met een korte sketch. Vervolgens wordt ingegaan op de sociale en landschappelijke effecten van elk scenario en de strategie die gevolgd moet worden om het scenario te realiseren. Afgesloten wordt met een ondernemingsplan dat samenvat welke acties moeten worden ondernomen, de effecten, de benodigde hulpmiddelen, aannames en een tijdsspan. De scenario's zijn gevisualiseerd met behulp van landschapskaarten.

De volgende stap in mijn afstudeervak was het ontwerp van een structuurschets. Maar om dat te doen, miste ik nog een element: een theoretisch kader. Tot nu toe was ik praktisch bezig geweest om directe oplossingen voor de problemen in het gebied te zoeken. De academische inslag ontbrak nog in mijn afstudeervak.

De theorie van de landschapsarchitectuur was behandeld in de eerste drie jaar van de studie. Naar mijn gevoel had ik er echter nooit veel mee gewerkt. Maar nu de studie ten einde liep, was het in mijn eigen belang om te bepalen waar ik stond als landschapsarchitect. Voor mij was dit na lang overwegen het ontwerpen van een leefbare omgeving in een duurzaam landschap.

Scenario 3: Shoot that wild boar!

Scenario 4: Tourist Paradise

Het landschap van Amendoeira da Serra heb ik benaderd als een serie van hoog- en laagdynamische processen die naast elkaar plaatsvinden, ook wel het Casco-concept. De landbouw in het gebied kan in een paar jaar tijd veranderen. Akkers uit de jaren zeventig veranderden in de jaren tachtig tot ondoordringbaar veld van struikgewas dat in de jaren negentig weer werd omgevormd tot bosplantages. Natuurontwikkeling daarentegen is meer gebaat bij stabiliteit. Het kan vele tientallen jaren duren voordat een bosgebied een climaxsituatie bereikt. Deze theorie heb ik een gevolg gegeven met *deep structure* en *deep context* van Anne Sprirn (1988,1998). Volgens haar is het landschap niet een reeks van losse elementen, maar is het een sterk samenhangend geheel.

Via de omgevingspsychologie heb ik geprobeerd te bepalen welke kenmerken een landschap moet bezitten willen mensen zich er prettig in voelen. Volgens Kaplan & Kaplan (1975,1987) moet er een balans bestaan in het landschap tussen samenhang, leesbaarheid, complexiteit en mysterie. De leesbaarheid van het landschap heb ik verder uitgediept met de *legibility theory* van Kevin Lynch (1960) en dit vertaald naar het landelijk gebied. Tenslotte was de verbetering van het microklimaat een essentieel onderwerp voor mij. In de zomer stijgt de temperatuur vaak tot boven de 40 °C. Verkoeling kan worden gezocht in de vorm van schaduw of grote oppervlaktes van water.

De scenario's samen met het theoretisch kader leidden tot het landschapsonwerp

van het studiegebied. Doel van het ontwerp was het stimuleren van de lokale economie en de biodiversiteit en het verhogen van de esthetische waarde van het gebied.

Door het landschap geschikt te maken voor verschillende doeleinden, namelijk jagen, landbouw, natuur en toerisme probeer ik de inwoners van inkomens te voorzien. Het landgebruik moet wel worden aangepast aan de eisen van het landschap. Midditerraan struikgewas zal groeien op hellingen die te steil zijn voor landbouw. De kwaliteit van het landschap wordt verhoogd door het ontwikkelen van meer montado-velden. Daarnaast is geprobeerd meer variatie en oriëntatie in het landschap aan te brengen door het planten van olijfbomen in de vele valleien die het gebied telt en het planten van een bomenlaan langs de hoofdweg. Deze weg loopt over de hoogste delen en is dus op veel plekken in het gebied zichtbaar. De aanplant van bomen heeft als bijkomend positief effect dat het schaduw geeft en dus het microklimaat verbeterd. Het meeste plezier heb ik beleefd aan het ontwerp van een duurzaam toeristenoord dicht bij de rivier de Gardiana aan de rand van een waterreservoir.

Met de laatste detailontwerpen liep mijn afstudeervak begin april 2005 ten einde

Terugblik

Op mijn afstudeervak kijk ik met gemengde gevoelens terug. Mijn dieptepunten kende ik in Portugal waar ik op een gegeven moment echt vastzat. Dit belemerde me zodanig dat ik niet echt van

het land kon genieten. Toen ik eenmaal mijn richting had gevonden, was het tijd om weer naar Nederland te gaan. Eenmaal terug verliep het proces in een snel tempo. Al wou ik soms sneller gaan dan verstandig was.

Een groot afstudeervak in het buitenland zou ik niet aan iedereen aanraden. Het kost veel meer moeite, tijd en energie om het afstudeervak tot een goed einde te brengen dan als je gewoon in Nederland blijft. Maar uiteindelijk was de meerwaarde die het opleverde me meer dan waard.

Nadat ik mijn afstudeervak had afgerond in april 2005 ben ik naar Engeland verhuisd. Sinds eind augustus 2005 werk ik als landschapsarchitect bij SLR consulting in Nottingham.

Summary

The village of Amendoeira da Serra is situated in the south of Portugal and deals with a range of problems; unfertile soils with high erosion sensitivity, lack of employment, and a harsh climate. As result people are moving away and abandon their fields.

Based on the potentials of the area, Elles ter Horst created four scenarios, e.g. nature development, local agricultural products, hunting, and tourism. A landscape design was made, based on the scenarios and theoretical notions, which take into account the processes of the landscape, human landscape preferences, and microclimate improvements. Six of the most interesting places are visualized into detailed designs.